

SPINOZA

Openingswoord op de Spinozadag van de Amsterdamse Spinoza Kring

Paradiso, Amsterdam, 14 november 2010

Ed van Thijn

1. Toen de heer Van Kreuningen mij uitnodigde deze Spinozadag met een enkel woord te openen, dacht ik nog dat ik de vrijheid had om nee te zeggen. Sindsdien weet ik dat dit slechts schijn was. Onze beslissingsruimte wordt begrensd door de natuur en zijn onverbiddelijke wetten. Ik zei dus ja. Maar eigenlijk maakte dat niet uit. (Ik sta hier, ik kon niet anders, zou een andere spirituele leider gezegd hebben.)
2. Ik heb mij nadien in korte tijd een beetje ingelezen. Het verhaal over Spinoza drukt ons onvermijdelijk op de grilligheid van de tijdgeest, inclusief de soms radicale wisselingen. Grote geesten zijn in of uit de gunst. In zijn tijd was hij dat zeker niet. Tweemaal werd er een banvloek over hem uitgesproken. De man die symbool staat voor tolerantie was inzet van ongenadige intolerantie. De woordkeuze is adembenemend: Vervloekt zij hij bij dag en vervloekt zij hij bij nacht; Vervloekt zij hij wanneer hij zich neerlegt en vervloekt wanneer hij opstaat (...); De Heer zal zijn naam onder de Hemel uitwissen en de Heer zal hem tot zijn verderf uitscheiden uit alle stammen Israëls met alle vloeken des Hemels, die in het Boek der Wet geschreven staan (...) enz. (p. 288). Gemeenteleden werden verboden om binnen vier ellen bij hem te verwijlen (vandaag heet zo iets een gebiedsverbod). Tussen 1672 en 1674 werden zijn ketterse geschriften door de Staten van Holland in de ban gedaan met als gevolg dat Spinoza bijna een eeuw niet bestaan leek te hebben. (Ook voor hem was het een rampjaar.)
3. Met de wijsheid van nu is het tamelijk eigenaardig dat het gedachtegoed van Spinoza mij (toch weer drie eeuwen later) tot voor kort amper vertrouwd

was. Dat ik als burgemeester hem niet heb omhelst als één van de grote zonen van deze stad. En dat terwijl mijn kamer, zo blijkt nu uit de locatie van het standbeeld, op een steenworp afstand van zijn geboortehuis was en ik zelf nota bene politieke filosofie heb gestudeerd. Sterker nog, als burgemeester heb ik gepocht dat beroemde filosofen als Descartes en John Locke in Amsterdam woonden en hier hun grote werken hebben kunnen uitgeven, die elders in Europa verboden waren. Ik heb er nog aantal standaardwerken op nageslagen die ooit verplichte kost waren (de grondslagen van het moderne idee van Tjitske Akkerman): nergens een verwijzing naar Spinoza, lange tijd een blinde vlek. (Troost: Montesquieu en Locke, Rousseau en Nietzsche hebben hem gelezen). Wel trof ik hem aan in *Erflaters der beschaving*, maar niet in de hoofdstukken die wij verplicht moesten bestuderen.

4. En nu dan wel. Nu lijkt Amsterdam zijn Erasmus te hebben ontdekt. Passend in de tijdgeest die bol staat van de Verlichting. Spinoza als grondlegger van de Verlichting. Als je ziet dat een veel gebruikte (maar zelden van een bronvermelding voorziene) zin uit het werk van Spinoza is: Het moet een ieder in een vrije staat geoorloofd zijn te denken wat hij wil en te zeggen wat hij denkt. Met dat soort uitspraken wordt Spinoza, de Jood van Voorburg (Christiaan Huygens), niet zelden voor karretjes gespannen, van zowel tolerante als intolerante geesten.
5. Mij spreekt aan, zijn ontkenning van de goddelijke openbaring, zijn ontmythologisering van de bijbel tot mensenwerk. Als zodanig al knap en inspirerend genoeg. Ook ik ben geneigd om bij elke zin, elke regel, vraagtekens te zetten, kenmerkend voor het *Lernen* in progressief-Joodse kring. Maar daarom kan ik ook niet leven met enig godsbeeld, ook niet met dat van Spinoza: als aantasting van de vrije wil van de mens. Voor mij is de mens de maat van alle dingen. Een adagium dat de wisselingen der tijdgeesten doorstaat.

6. Ik moest denken aan de indrukwekkende begrafenis van Mulisch. Zeker toen ik las dat Spinoza, de lenzenlijper, ook een verhandeling over de regenboog heeft geschreven! Er is tenminste één parallel: zijn blijmoedigheid. (Romein schrijft (Spinoza is altijd 20 gebleven): “het beste wat we toen in ons hadden, kristallen zuiverheid, de gerijpte droom der jeugd” - dat is de grote erfenis die de godloze godzoeker heeft nagelaten.

© Ed van Thijn, 14 november 2010